

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу КЛЮЧКОВА Владислава Вікторовича на тему:
“Розвиток психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах ” представленої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами.

Представлена дисертаційна робота Ключкова Владислава Вікторовича відповідає актуальним питанням сьогодення і є аргументованим, самостійно виконаним дослідженням, відрізняється новизною та практичною значущістю.

Актуальність вирішення наукового завдання полягає

у тім, що вона зумовлена вимогами триваючої російсько-української війни щодо забезпечення та підвищення бойової активності та психологічної стійкості військовослужбовців

у розробленні перспективних інструментів вимірювання і розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів та емпіричній перевірці їх валідності, надійності і результативності;

зростанням інтенсивності впливу бойових стресорів на психіку військовослужбовців у ході триваючої російсько-української війни, що потребує забезпечення їх психологічної стійкості на рівні, достатньому для виконання завдань за призначенням;

недосконалість системи розвитку психологічної стійкості, відсутність опису заходів роботи груп контролю бойового стресу та порядку їх проведення, що актуалізують потребу у розробленні валідного інструментарію діагностування та впливу на психологічну стійкість військовослужбовців до бойових стресорів;

відсутність єдності в поглядах на сутність і зміст поняття “психологічна стійкість”, що утруднює дослідження означеного феномена, навчання розпізнаванню та впливу на нього, застосування здобутих компетенцій у практичній діяльності; недостатня дослідженість компонентів психологічної стійкості до бойових стресорів, оскільки дослідження, проведені в мирних умовах, не давали змоги імітувати типові бойові стресори; фрагментарність наявних підходів та програм розвитку психологічної стійкості військовослужбовців, обмеженість їх заходів тільки одним з етапів функціонування військового організму, що відображає недостатню вивченість закономірностей прояву, а також недосконалість принципів, вимог і порядку впливу на психологічну стійкість особистості.

За результатами теоретичного дослідження феномена психологічної стійкості до бойових стресорів як властивості особистості і підходів до її розвитку здобувачем встановлено:

в Україні поняття “розвиток психологічної стійкості” найчастіше вживають для позначення якості особистості, що забезпечує опір негативному

зовнішньому впливу, стабільність функціонування під впливом стресорів та відновлення після цього;

психологічна стійкість (резилієнтність) - це вміння проходити крізь життєві випробування, зберігаючи, відновлюючи та плекаючи психічне здоров'я, особистісну цілісність та соціальні зв'язки.

на військовослужбовців стресогенно впливають різноманітні чинники (стресори), спроба поєднати визначення психологічної стійкості як особистісного ресурсу (системно-інтегративної властивості особистості) та загрози задоволенню потреб особистості в бою, джерелом яких є бойові стресори, обґрунтовує доцільність такого визначення поняття "психологічна стійкість до бойових стресорів" – це системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує її здатність виконувати завдання за наявності загроз. Автором дисертації доцільно визначено об'єкт, предмет, мету, а також завдання дослідження

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантам

Дослідження проведено в межах науково-дослідної роботи "Обґрунтування доцільного варіанта побудови системи психологічного забезпечення військ (сил) Збройних Сил України з урахуванням досвіду збройних сил провідних країн – членів НАТО" (державний реєстраційний номер 0122U200865) що свідчить про зацікавленість структурних підрозділів Генерального штабу Збройних Сил України в таких розробках.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Викладені у роботі висновки та узагальнення мають достатній рівень наукового обґрунтування. Повнота і раціональність застосування методологічного апарату, широкого кола українських та закордонних наукових джерел підтверджує достовірність викладених ідей та положень, підкріплюють цілісність роботи та її міждисциплінарний характер.

Отже, наведені в роботі висновки та рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості і достовірності. Проведене емпіричне (обсерваційне та експериментальне) дослідження, результати аналізу й інтерпретації отриманих даних дали змогу автору: розробити методику вимірювання психологічної стійкості до бойових стресорів; осмислити особливості її прояву у професійній діяльності військовослужбовців; розробити програму розвитку психологічної стійкості та довести її результативність.

Розроблена методика оцінювання рівня психологічної стійкості військовослужбовців дала можливість провести вимірювання особистісних характеристик, які є ресурсом військовослужбовця та/або підрозділу в цілому у протидії бойовим стресорам. За результатами валідації методики автором визначені наступні компоненти психологічної стійкості до бойових стресорів у військовослужбовців Сухопутних військ:

здатність контролювати свій стан;

впевненість у собі; готовність нищити ворога; спрямованість на виконання завдань у складі підрозділу; переконаність у перевазі над ворогом; впевненість у командирах і товаришах по службі; готовність до самопожертви.

Емпіричне дослідження особливостей прояву психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів показало, що найсуттєвішими і досить специфічними (на перший погляд, суперечливими) психологічними феноменами є:

формування підрозділів та набуття ними спроможностей, застосування за призначенням, відновлення боєздатності;

зростання на цих етапах негативних наслідків впливу бойових стресорів – відсотка військовослужбовців з низьким рівнем психологічної стійкості, а також військовослужбовців з ознаками гострих стресових розладів.

Автором розроблено Програму розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів. Інструментальною основою досягнення підсумкового очікуваного результату розвитку психологічної стійкості є розроблені автором технологічні карти й алгоритми дій:

на етапі формування частин та підрозділів та набуття ними спроможностей – технологічні карти самоконтролю стресу в бою, самоконтролю страху в бою, надання першої психологічної допомоги, згуртованості військового підрозділу, організації внутрішніх комунікацій у підрозділі, порядок дій під час аналізу проведених дій; на етапі застосування частин та підрозділів за призначенням – питання мотиваційної бесіди про забезпечення командиром психологічної стійкості підлеглих у бою, комплекси заходів із підтримання психологічної стійкості військовослужбовців під час бою, відновлення психологічної стійкості до бойових стресорів після завершення бою, за умови відведення з “нуля”, технологічна карта проведення підтримувальної бесіди;

на етапі відновлення боєздатності частин та підрозділів – технологічна карта організації заходів з відновлення психологічної стійкості у підрозділі, алгоритм дій командира з відновлення та/або розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів на етапі відновлення боєздатності підрозділу, технологічні карти роботи психолога з відновлення психологічної стійкості військовослужбовців у районі відновлення боєздатності частини, проведення відновної бесіди.

За результатами апробації програми розвитку психологічної стійкості та аналізу відмінностей у середніх рангах рівня психологічної стійкості до бойових стресорів військовослужбовців в експериментальних і контрольних групах визначено результативність заходів з розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів, проведених під час формувального експерименту.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Аналіз змісту дисертації, основних публікацій дозволяє визнати, що мету досягнуто, а завдання дослідження виконано. Це відображено в основних положеннях роботи, які сформульовані дисертантом особисто і характеризуються певною науковою новизною. Зокрема, автором

уперше:

розроблено і стандартизовано методику оцінювання рівня психологічної стійкості до бойових стресорів як окремого військовослужбовця, так і

підрозділу в цілому вимірюванням її компонентів – здатності контролювати свій стан, емпірично визначено зростання рівня психологічної стійкості до бойових стресорів у військовослужбовців Сухопутних військ на етапах формування частин (підрозділів) та набуття ними спроможностей, застосування за призначенням, відновлення боєздатності;

емпірично констатовано відмінності у рівні прояву компонентів психологічної стійкості у військовослужбовців різних родів Сухопутних військ;

розроблено й апробовано комплексну програму розвитку психологічної стійкості на усіх етапах функціонування частин (підрозділів

удосконалено діагностичний апарат для з'ясування стану сформованості психологічної готовності *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про зміст і структуру професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління як єдності особистісно-рефлексивного, когнітивноінтелектуального та змістово-діяльнісного компонентів;

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні інструментарію оцінювання (Методика оцінювання психологічної стійкості військовослужбовців) та розвитку (Програма розвитку психологічної стійкості до бойових стресорів) психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ із забезпеченням можливого їх комплексного використання. Загальна структура дисертаційного дослідження відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Структура дисертації чітка й послідовна, що дозволяє глибоко розкрити тему й вирішити поставлені завдання

У *вступі* дисертації здобувач визначив методологічно-концептуальний апарат дослідження. Завдання, які були поставлені в ході дослідної роботи відповідають проблематиці дослідження, а використані методи в цілому забезпечили досягнення поставленої мети.

Зміст *першого розділу* дисертації «Теоретико-методологічне дослідження психологічної стійкості військовослужбовців до дій у бойових умовах» проаналізовано наукові підходи вітчизняних та зарубіжних учених до визначення поняття психологічної стійкості; вплив умов бойових дій на психологічну стійкість особистості ; розглянуто структура психологічної стійкості військовослужбовців до впливу бойових стресорів.

Висновки до *першого розділу* присвячено теоретичному аналізу наукових поглядів на проблематику психологічної стійкості в психологічній науці та міждисциплінарних підходах.

У *другому розділі* “ Організація дослідження психофізіологічних чинників професійної адаптації до військово-професійної діяльності” дисертант обрав сукупність взаємопов’язаних дослідних методик, що повною мірою відповідають предмету й об’єкту дослідження.

Автор дисертації на підставі теоретичного аналізу та розробленої моделі визначає програму емпіричного дослідження, викладає організаційні засади та процедури, описує методичний інструментарій і контингент досліджуваних осіб.

4. Дисертант здійснив досить ґрунтовний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. Проте дисертаційне дослідження лише виграло б, якби автор представив порівняння зарубіжного досвіду щодо вирішення наукового завдання дослідження з вітчизняним досвідом. Було б доречним цей матеріал оформити, наприклад, як порівняльну таблицю.

5. У наведених наукових статтях автора, так само як і його працях апробаційного характеру більший акцент зроблено на формуванні і підтримці психологічної стійкості, ніж її розвитку. У свою чергу результати виконання другого і четвертого завдань дослідження бажано б було додатково відобразити і в окремих публікаціях. Розділ 3 перенасичений табличним і графічним матеріалом, який інколи дублюється.

Водночас переконаний, що вказані зауваження та побажання виявляють рекомендаційний і дискусійний характер, спонукають до наукової полеміки, а тому не знижують загальної позитивної оцінки дослідження

І традиційне питання, в чому, на думку автора, полягають перспективи подальших досліджень у галузі проведеної дисертаційної роботи?

Висловлені зауваження суттєво не впливають на результати дисертаційної роботи.

Висновок щодо відповідності дисертації чинним вимогам. Отже, урахувавши цілісність та новизну науково-дослідницької роботи з актуальної проблеми, важливість одержаних автором наукових результатів дисертаційна робота “Розвиток психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах ” відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року “Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (зі змінами), а її автор КЛОЧКОВ Владислав Вікторович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові наук.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник соціальної сфери України, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем філософії війни, історії військової педагогіки та культури кафедри суспільних наук Національного університету оборони України

30 січня 2025 року

Віктор АЛЕЩЕНКО

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛІННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
ІНФОРМАЦІЙНО-ОРГАНІ-
ЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ПОЛКОВНИК
БОГДАН БІЛЯВСЬКИЙ

30.01.2025р.